

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.57>

ДИСТАНЦІЙНЕ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ: ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Клипа О.П.,
*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
та судочинства
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету
ORCID: 0000-0002-5876-6012*

Клипа О.П. Дистанційне правосуддя в Україні: цивільно-процесуальний контекст реалізації та перспективи розвитку.

У статті здійснено комплексний аналіз сучасного стану дистанційного правосуддя в Україні з акцентом на цивільно-процесуальний контекст його запровадження, функціонування та подальшої еволюції. Розкрито сутність цифрової трансформації судочинства, зокрема впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, можливостей електронного кабінету, онлайн подання процесуальних документів, фіксації процесуальних дій та проведення судових засідань у режимі відеоконференції. Наголошено на тому, що дистанційні інструменти здатні забезпечити підвищення оперативності, доступності та ефективності розгляду справ, однак потребують належних процесуальних гарантій для повного дотримання принципів змагальності, рівності сторін і справедливого судового розгляду.

У роботі проаналізовано ключові ризики та виклики, пов'язані з технічною надійністю систем, захистом персональних даних, автентифікацією учасників процесу, можливістю зловживань та неоднозначністю правозастосовної практики. Досліджено позиції науковців та актуальні тенденції розвитку судової практики щодо застосування дистанційних форм участі у процесі. Обґрунтовано необхідність подальшого посилення нормативної бази, стандартизації технічних вимог, цифрової рівності учасників процесу та удосконалення гарантій доступу до правосуддя в умовах цифровізації.

Обґрунтовано висновок, що дистанційне правосуддя є перспективним напрямом розвитку української судової системи, здатним суттєво модернізувати механізми здійснення цивільного судочинства, за умови належного балансування між інноваційністю, безпекою та процесуальною справедливістю. Водночас для повноцінної та ефективної реалізації дистанційного правосуддя необхідно подолати низку системних викликів. Серед них – нерівномірний рівень цифрової грамотності населення, технічна нестабільність окремих електронних сервісів, загрози інформаційній безпеці та ризики порушення конфіденційності персональних даних. Важливим є також нормативне забезпечення гарантій автентифікації особи учасника процесу та достовірності електронних доказів, адже саме ці елементи є основою процесуальної легітимності судового розгляду.

Ключові слова. Дистанційне правосуддя, електронне судочинство, цивільний процес, реалізація процесуальних прав, перспективи розвитку.

Klypa O.P. Remote justice in Ukraine: civil procedural context of implementation and development prospects.

The article provides a comprehensive analysis of the current state of remote justice in Ukraine with an emphasis on the civil procedural context of its introduction, functioning, and further evolution. The essence of the digital transformation of judicial proceedings is revealed, in particular, the implementation of the Unified Judicial Information and Telecommunications System, the capabilities of the electronic

office, online submission of procedural documents, recording of procedural actions, and holding court sessions via video conference. It is emphasized that remote tools can increase the efficiency, accessibility, and effectiveness of case processing, but require appropriate procedural guarantees to fully comply with the principles of adversarial proceedings, equality of arms, and fair trial.

The paper analyzes key risks and challenges related to the technical reliability of systems, protection of personal data, authentication of participants in the process, the possibility of abuse and ambiguity of law enforcement practice. The positions of scientists and current trends in the development of judicial practice regarding the use of remote forms of participation in the process are studied. The need for further strengthening of the regulatory framework, standardization of technical requirements, digital equality of participants in the process and improvement of guarantees of access to justice in the conditions of digitalization is substantiated.

It is concluded that remote justice is a promising direction in the development of the Ukrainian judicial system, capable of significantly modernizing the mechanisms of civil justice, provided that there is a proper balance between innovation, security, and procedural fairness. At the same time, for the full and effective implementation of remote justice, it is necessary to overcome a number of systemic challenges. Among them are the uneven level of digital literacy of the population, the technical instability of certain electronic services, threats to information security, and risks of violating the confidentiality of personal data. It is also important to ensure regulatory guarantees for the authentication of the identity of a participant in the process and the reliability of electronic evidence, as these elements are the basis of the procedural legitimacy of the trial.

Key words. Remote justice, electronic justice, civil process, implementation of procedural rights, development prospects.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток суспільних відносин, прискорення процесів цифровізації та виклики, пов'язані з глобальними кризовими явищами (зокрема, пандемія COVID-19, правовий режим воєнного стану), вимагають від системи правосуддя в Україні оперативного та ефективного реагування.

Одним із ключових інструментів забезпечення доступності та безперервності правосуддя в умовах цих викликів стало дистанційне правосуддя, яке реалізується переважно через механізми відеоконференцз'язку в цивільному процесі. Незважаючи на його законодавче закріплення та активне впровадження, повноцінна та безперебійна реалізація дистанційного правосуддя в цивільно-процесуальному контексті стикається з низкою теоретичних (недостатня розробленість концептуальних основ та єдиного доктринального розуміння сутності «дистанційного правосуддя» як самостійної форми, його співвідношення з принципами гласності, безпосередності та усності судового процесу), нормативно-правових (необхідність деталізації та уніфікації норм Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України) та підзаконних актів, що регулюють технічні, організаційні та процесуальні аспекти проведення судових засідань у режимі відеоконференції, включаючи ідентифікацію учасників, забезпечення якості доказів та процесуальних гарантій) та практичних (неоднаковий рівень технічного оснащення судів та учасників процесу, що створює ризики порушення принципу рівності та доступу до правосуддя; забезпечення належного рівня захисту персональних даних та конфіденційної інформації в умовах дистанційної комунікації) проблем.

Таким чином, очевидна необхідність критичного аналізу сучасного стану впровадження дистанційного правосуддя у цивільному процесі, виявлення системних прогалин та розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо його вдосконалення, що є ключовим для перспектив розвитку ефективної, доступної та цифрової судової системи в Україні.

Метою дослідження є комплексний теоретико-прикладний аналіз сутності, механізмів реалізації та проблем функціонування дистанційного правосуддя у цивільному судочинстві України, а також розробка пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства та практики його застосування для забезпечення ефективності, доступності та сталості судового захисту прав в умовах цифрової трансформації.

Стан опрацювання проблематики. Сучасний стан опрацювання проблематики дистанційного правосуддя в цивільно-процесуальному контексті в Україні характеризується високою актуальністю, динамічним розвитком та незавершеністю доктринального осмислення.

Дослідженням питань цифровізації правосуддя, електронного судочинства та дистанційного розгляду справ у цивільному процесі, реформування процесуального законодавства, в тому числі

в контексті цифрового судочинства та електронного доказування, оптимізації судочинства, забезпечення доступу до правосуддя та впровадження нових технологій, забезпечення прав учасників процесу в умовах дистанційного судового розгляду займалася низка відомих українських вчених-цивілістів, зокрема С.В. Дяченко, М.В. Карандась, О.В. Коваль, В.В. Комаров, О.В. Музиченко, Д.М. Сібільов, І.Ю. Татулич, О.І. Харитонova, А.І. Чорна та інші.

Виклад основного матеріалу. Формування електронного судочинства та віддалених форматів участі у процесуальних діях зумовлене як загальносвітовими цифровими процесами, так і специфічними викликами, спричиненими воєнним станом, релокацією громадян, небезпекою переміщення до судових установ та потребою забезпечити безперервність судового розгляду. У цьому контексті дистанційні процедури стали важливим елементом гарантування права на справедливий суд та реалізації процесуальних прав учасників справи.

Одним із основних напрямів упровадження дистанційного правосуддя стало створення та розвиток Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), призначеної для електронного обміну документами, подання заяв і скарг, отримання процесуальних рішень, фіксації участі в судових засіданнях шляхом відеозв'язку [1]. Запровадження підсистем «Електронний кабінет», «Електронний суд», «Відеоконференція» визначило новий формат комунікації між судом та учасниками процесу, що відзначається більшою гнучкістю, швидкістю та економічністю порівняно з традиційною паперовою моделлю.

У цивільному процесуальному законодавстві дистанційне правосуддя закріплено у положеннях ЦПК України щодо здійснення судових засідань у режимі відеоконференції, електронного подання доказів та процесуальних документів, надсилання судових повісток і рішень через електронну адресу, зазначену в ЄСІТС [2]. Разом з тим, нормативна база досі залишається фрагментарною, оскільки законодавець передбачив можливість дистанційної участі, але не деталізував певні процедурні аспекти, що створює підґрунтя для неоднозначного застосування норм на практиці. Проблемним є питання автентифікації учасників, оскільки наявні інструменти ідентифікації (наприклад, електронний підпис) не завжди є доступними для всіх громадян, особливо під час воєнного стану та переміщення значної частини населення.

Окремого аналізу потребує питання допустимості та належності електронних доказів. Чинна редакція ЦПК України визначає електронні докази як будь-яку інформацію в цифровій формі, проте в судовій практиці нерідко виникають сумніви щодо їх цілісності, достовірності, джерела походження та способу фіксації [2]. Відсутність уніфікованих стандартів перевірки електронних доказів створює ризик їх різного тлумачення судами різних юрисдикцій. Тому актуальною є розробка комплексних методичних рекомендацій та законодавчих норм, спрямованих на уніфікацію вимог до електронних доказів, їх подання, зберігання та верифікації.

Сучасні науковці серед ключових недоліків використання електронних доказів у цивільному процесі виділяють підвищені ризики втрати або пошкодження даних унаслідок технічних збоїв чи шкідливих програм, а також потребу в посиленому захисті інформації від несанкціонованого втручання та фальсифікації [3, с. 149].

Як зазначає Камайко А. Ю., електронні докази поступово перетворюються на провідне джерело інформації, що підтверджується практикою технологічно розвинутих держав. У подальшому значення електронних засобів доказування в Україні й надалі зростатиме [4, с. 129].

Грабар Н.М. визначає електронні докази як отриману законним шляхом інформацію в електронній формі, що містить відомості про обставини справи та подається до суду у встановленому порядку для захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав [5, с. 140].

Важливим елементом дистанційного правосуддя є проведення судових засідань у режимі відеоконференції. З одного боку, це забезпечує реальну можливість ухвалення справедливих рішень у ситуаціях, коли особистий прихід до суду обмежений. З іншого — відеоконференційний формат створює ряд процесуальних викликів: фіксація технічних збоїв, підтвердження особи учасника, забезпечення конфіденційності та недопущення стороннього впливу на перебіг розгляду. Нерідко суди стикаються з необхідністю оцінки доказів, отриманих у засіданнях, де мали місце технічні труднощі, що ускладнює встановлення фактичних обставин справи та може впливати на легітимність судового рішення.

Водночас, практика Верховного Суду засвідчує загальне позитивне ставлення до дистанційних форматів судочинства. Суд неодноразово зазначав, що участь у засіданні в режимі відеоконференції є повноцінною формою реалізації процесуальних прав і не може бути підставою для обмеження доступу до правосуддя [6].

В постанові Верховного Суду від 15.06.2022 у справі № 523/6789/21 Верховний Суд підтвердив, що суди нижчих інстанцій повинні надати можливість участі у судовому засіданні дистанційно, якщо заявник подав відповідну заяву у встановленому законом порядку [7]. Однак практика також підкреслює необхідність дотримання технічних вимог та процедурних гарантій, без яких дистанційне провадження може порушувати принципи рівності сторін, безпосередності та змагальності.

Виникає також потреба узгодження дистанційного правосуддя з основоположними принципами цивільного процесу. Так, Шминдрук О.Ф. наголошує, що відповідно до принципу пропорційності враховуються конкретні обставини справи, зокрема відсутність доступу до комп'ютера або інтернету та інші фактори, що могли перешкодити доступу до рішення [8, с. 45].

Зокрема, принцип безпосередності вимагає особистої участі сторін у процесі, а нові цифрові інструменти дозволяють реалізувати його у віддаленій формі. Питання полягає у визначенні меж такої віддаленості та можливості повноцінного сприйняття доказів через екран. Принцип відкритості судового розгляду також потребує адаптації, адже проведення онлайн-засідань потребує врегулювання доступу третіх осіб, забезпечення захисту персональних даних, встановлення порядку відеофіксації та поширення інформації. Ряд науковців справедливо наголошує, що використання сучасних інформаційних технологій у судочинстві забезпечує електронний формат процесу, удосконалює адміністративні процедури, гарантує безперешкодний доступ до правосуддя та сприяє своєчасному розгляду справ [9, с. 143].

Попри наявність викликів, дистанційне правосуддя відкриває низку перспектив для модернізації судової системи. До найбільш значущих можна віднести: підвищення оперативності розгляду справ, зменшення навантаження на суди, економію часу та ресурсів учасників процесу, забезпечення доступу до правосуддя для осіб, які проживають у віддалених регіонах або перебувають за кордоном. Тож, правова доктрина звертає увагу на те, що інформаційні технології забезпечують реалізацію та дотримання встановлених принципів і стандартів, зокрема принципу доступності правосуддя, є запорукою майбутнього розвитку судового процесу [10, с. 340].

Ґрунтуючись на нормативно-правовій основі та науково-теоретичних розробках правової доктрини, концептуально можна виокремити напрямки вдосконалення реалізації дистанційного правосуддя, зокрема:

1. *Комплексне вдосконалення процесуального регулювання дистанційних форм участі в судовому розгляді.* Необхідно внести системні зміни до ЦПК України з метою більш чіткого, деталізованого та однозначного врегулювання порядку здійснення дистанційного судочинства. Йдеться про закріплення в окремій главі або розділі норм, які б визначали:

- порядок подання та розгляду клопотань про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції;
- процедуру автентифікації особи учасників справи під час дистанційного засідання;
- санкції за зловживання процесуальними правами під час онлайн-участі в судовому процесі.

2. *Розбудова захищеної, стабільної та уніфікованої цифрової інфраструктури судової системи.*

Для повноцінного функціонування дистанційного правосуддя необхідно модернізувати та уніфікувати технічні платформи судової влади (зокрема ЄСІТС та систему відеоконференцв'язку судів). Пріоритетом має бути:

- забезпечення стабільності роботи сервісів навіть при високому навантаженні;
- інтеграція із державними реєстрами для автоматичної ідентифікації осіб;
- впровадження багаторівневих протоколів кібербезпеки для захисту персональних даних, комунікацій та електронних доказів.

3. *Формування цифрової правової культури учасників цивільного процесу.*

Поряд із правовими і технічними змінами, важливим напрямом удосконалення є підвищення рівня цифрової грамотності як працівників суду, так і учасників процесу. Для цього доцільно:

- запровадити системні навчальні програми для суддів та працівників апаратів судів щодо використання електронних інструментів;
- розробити безкоштовні інформаційні курси для громадян (у форматі відеоінструкцій, посібників, онлайн-семінарів);
- впровадити єдині стандарти цифрової етики й поведінки в дистанційному судовому засіданні.

Висновки. Дистанційне правосуддя у цивільному судочинстві України є важливим елементом модернізації судової системи, що сприяє підвищенню доступності та оперативності судового захисту прав учасників процесу в умовах цифрової трансформації.

Аналіз чинного цивільного процесуального законодавства показав, що хоча законодавство передбачає можливість використання дистанційних технологій (електронна подача документів, проведення засідань у режимі відеоконференції, електронні повідомлення), відсутність чітких та уніфікованих процедур щодо ідентифікації учасників, захисту персональних даних і забезпечення автентичності електронних документів призводить до неоднозначного тлумачення норм і ускладнює їх застосування в судовій практиці. Це створює правову невизначеність, яка негативно впливає на оперативність і якість здійснення дистанційного правосуддя.

Основними проблемами функціонування дистанційного правосуддя є технічні складнощі, нерівність учасників процесу у доступі до цифрових ресурсів, а також недосконалість нормативно-правового забезпечення процедур електронного документообігу, ідентифікації та захисту даних.

Запропоновані у дослідженні рекомендації щодо вдосконалення цивільного процесуального законодавства, зокрема щодо комплексного вдосконалення процесуального регулювання дистанційних форм участі в судовому розгляді, розбудови захищеної, стабільної та уніфікованої цифрової інфраструктури судової системи, формування цифрової правової культури учасників цивільного процесу, можуть сприяти сталому розвитку дистанційного правосуддя та підвищенню ефективності цивільного судочинства.

Впровадження комплексних заходів, зокрема вдосконалення нормативно-правової бази, забезпечення сучасною технічною інфраструктурою судів, навчання суддів та учасників процесу цифровим навичкам, а також посилення заходів з кібербезпеки, сприятиме підвищенню якості та оперативності судових послуг. Це, у свою чергу, сприятиме зміцненню довіри громадян до судової системи, забезпеченню стабільності судового процесу та ефективності захисту прав в умовах цифрової трансформації України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#top>.
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
3. Дяченко С.В. Шевчук В.Р. Електронні засоби доказування в цивільному процесі. *Правова держава*. 2021. Вип. 42. С. 145–153. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/232417/235541>.
4. Камайко А.Ю. Місце електронних засобів доказування та окремі питання їх використання в цивільному процесі. *Право та інновації*. 2015. Вип. 2 (10). С. 127–132. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/9914>.
5. Грабар Н.М. Окремі питання збирання та фіксації електронних доказів у цивільному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. Вип. 4. С. 139-141. URL: http://lsej.org.ua/4_2023/32.pdf.
6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 09 червня 2021 року № 521/14321/19, провадження № 61-11753св20. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C020129>.
7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 08 червня 2023 року справа № 824/85/21, провадження № 61-13038ав22. URL: <https://iplex.com.ua/doc>.
8. Шминдрук О.Ф., Балагур Ю.С. Забезпечення права на доступ до правосуддя в умовах диджиталізації цивільного судочинства. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія Право. 2024. Вип. № 2(26). С. 43–47. <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/pdf>.
9. Олійничук О., Олійничук Р., Колесніков А. Електронне правосуддя як елемент сучасної системи судочинства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. Вип. 3 (27). С. 141–147. URL: <file:///C:/Users/olena/Downloads/admin,+3-2021-141-147.pdf>.
10. Ніколенко Л.М. Електронне правосуддя як спосіб підвищення ефективності судового розгляду. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету Серія Право*. 2022. Вип. 71. С. 338–341. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/08/58.pdf>.